

УДК 347.626.2(477+4)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.07>**ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА КИРИЧЕНКО,**

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 5,
кафедра цивільного права та процесу (професор);

 <https://orcid.org/0000-0002-8785-0475>,
e-mail: ynataveshher021@gmail.com

ДОГОВІРНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Проаналізовано договірне врегулювання шлюбних відносин як сучасний правовий і соціальний інструмент регламентації взаємодії подружжя в Україні. Приділено увагу з'ясуванню поняття, правової природи, особливостей суб'єктного складу шлюбного договору, а також порівнянню правового регулювання цього інституту в Україні та іноземних державах з огляду на можливість інтеграції позитивного зарубіжного досвіду. Проаналізовано законодавство різних країн, зокрема Франції та Німеччини, а також розкрито соціальні передумови та наслідки поширення практики договірного врегулювання шлюбних відносин.

Підтримано позицію, згідно з якою шлюбний договір є не лише юридичною формою регламентації прав і обов'язків подружжя, а й соціальним механізмом, що відображає трансформацію інституту сім'ї в умовах зміненої системи цінностей, посилення індивідуалізації та зростання значення приватної автономії особистості. Наведено емпіричні дані, які свідчать про те, що шлюбні договори, попри наявність правових механізмів, залишаються малопоширеними через домінування традиційних уявлень про шлюб, недовіру до юридичних інструментів і низький рівень правової обізнаності населення. Доведено, що шлюбний договір є договором про спільну діяльність, його укладають для зміни законного режиму спільно набутого майна подружжя. Водночас він не містить зобов'язань сторін щодо об'єднання вкладів або спільної діяльності.

Досліджено договірне врегулювання шлюбних відносин в Україні крізь призму сучасних правових підходів. Проаналізовано теоретичні засади, нормативно-правову базу та практику її застосування, розкрито зміст шлюбного договору, визначено його межі. Зроблено висновки щодо доцільності впровадження окремих положень, не властивих українському законодавству щодо шлюбних договорів. По-перше, заборону внесення змін до шлюбного договору визначено радикальною та необґрунтованою умовою; по-друге, вимогу реєстрації шлюбних договорів через суд визнано обтяжливою як для сторін, так і для судової системи.

У підсумку наголошено на необхідності ширшого правопросвітницького підходу, адаптації національного законодавства до сучасних соціальних реалій і підтримки інституту шлюбного договору як елемента відповідального партнерства та соціальної стабільності.

Ключові слова: шлюбний договір, правове регулювання, сімейні правовідносини, європейські стандарти, національне законодавство.

Оригінальна стаття

ВСТУП. У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, зокрема під впливом євроінтеграційного вектора та правової глобалізації, актуалізується необхідність переосмислення правових механізмів регулювання шлюбно-сімейних відносин. Одним із таких механізмів, що демонструє зростаючу популярність і практичну значущість, є договірне врегулювання прав та обов'язків подружжя. Це явище свідчить про поступовий перехід від патерналістської моделі правового регулювання до приватноправової, де ключова роль належить волевиявленню сторін.

Шлюбний договір як форма договірного врегулювання в національному праві закріплений статтями 92–103 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Попри наявність законодавчої основи, механізм шлюбного договору залишається малодослідженим і недостатньо поширеним у практиці. Часто подружжя не усвідомлює потенційних переваг такого правового інструменту або ж побоюється його укладення через недовіру чи стереотипи.

Наукова та практична зацікавленість у темі договірного врегулювання шлюбних відносин зумовлена, з одного боку, прагненням

досягти балансу між публічним інтересом держави у сфері сім'ї та приватною автономією особистості, а з іншого – потребою вдосконалення правового регулювання шлюбного договору як специфічного правочину. Особливого значення набуває чітке визначення предмета, змісту, меж допустимого врегулювання, а також аналіз правозастосовної практики.

Слід також зазначити, що шлюбний договір є одним із проявів принципу диспозитивності в сімейному праві, який надає сторонам можливість самостійно встановлювати правила взаємодії, майнові гарантії, зобов'язання в разі розірвання шлюбу тощо. Такий підхід відповідає загальноєвропейським тенденціям гармонізації сімейного законодавства та розвитку інституту договірної права.

Варто звернути увагу на ще одну проблему – невизначеність правової природи шлюбного договору в теоретичному дискурсі. У науковій літературі побутує кілька підходів до тлумачення цього інституту: як цивільно-правового договору, як різновиду сімейного правочину, як конструкції *sui generis*. Визначення місця шлюбного договору в системі приватного права є ключовим для правильної кваліфікації правовідносин, що виникають з його укладенням.

Отже, постає необхідність дослідити поняття шлюбного договору, його юридичну природу та особливості суб'єктного складу. Ми прагнемо порівняти правове регулювання інституту шлюбного договору в Україні та інших країнах з метою подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері сімейних правовідносин. Проаналізовано також договірне регулювання шлюбних відносин в Україні з огляду на сучасні правові підходи, розглянуто теоретичні засади, законодавчу базу та практику застосування шлюбних договорів. Окрему увагу приділено змісту шлюбного договору, його обсягу, механізмам забезпечення виконання умов і правовим наслідкам їх порушення.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі інституту шлюбного договору, формулюванні пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання та практичного застосування. Водночас актуальність теми зумовлена зростанням соціального запиту на індивідуалізацію шлюбних правовідносин, що вимагає створення гнучких, правових, але водночас справедливих інструментів для їх регулювання.

Таким чином, дослідження договірної врегулювання шлюбних відносин у контексті національного законодавства та правозастосовної практики не лише сприятиме кращому розумінню потенціалу цього інституту, а й

закладе підґрунтя для розвитку сімейного права України в напрямі зміцнення правової автономії особистості.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є з'ясування поняття шлюбного договору, його правової природи й особливостей суб'єктного складу, а також порівняння правового регулювання інституту шлюбного договору в Україні та інших державах задля подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері врегулювання сімейних відносин шляхом використання шлюбного договору.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані такі *завдання*:

- проаналізувати нормативно-правову базу України щодо шлюбного договору та її відповідність сучасним потребам;
- розкрити етапи розвитку інституту правового регулювання сімейних відносин за допомогою шлюбного договору як в Україні, так і в інших країнах Європи;
- визначити соціальні передумови виникнення та поширення договірної врегулювання шлюбних відносин;
- дослідити ставлення громадян до шлюбного договору, виявити основні мотивації, страхи та очікування, пов'язані з його укладенням;
- визначити міжнародний досвід регулювання шлюбних відносин через договір та можливості його адаптації до українських реалій;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення правового механізму шлюбного договору та підвищення рівня правової культури населення в цій сфері.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Шлюбний договір є відносно новим інститутом у сучасному сімейному праві. Окремі аспекти цього правового явища стали предметом дослідження низки видатних учених, зокрема Т. О. Ариванюк, О. В. Дзери, Н. М. Єршової, І. В. Жилинкової, Л. В. Красицької, З. В. Ромовської, С. Л. Симонян, М. М. Сібільова, А. В. Слепакова, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Є. О. Чефранової, Я. М. Шевченко, Ю. С. Червоного, О. А. Явор та ін.

Перші згадування про договір можна віднести до Мойсеєво-равинського права стародавніх євреїв (Кравців, 2006).

У другій половині XIX – на початку XX століття в Німеччині єдиною формою одруження був шлюб. Обряди, що супроводжували укладення шлюбу, за своєю суттю нагадували сучасне оформлення шлюбного договору. Також згадки про шлюбний договір містяться у главі 28 «Про шлюбні договори» Загального уложення Австрійської імперії 1811 року (Цольнер, 2001).

Ще у стародавні часи укладалися майнові договори під час вступу у шлюб, що сприяло його зміцненню. Подібні договори існували в багатьох країнах Стародавнього Світу. Наприклад, понад 70 статей законів Хаммурапі регулювали шлюбно-сімейні відносини. Для укладення шлюбу вимагалася оформлення письмового договору, оскільки шлюб породжував майнові правовідносини. Таким чином, можна стверджувати, що вже тоді існували аналоги сучасного шлюбного договору.

Згадки про шлюбний договір простежуються також у римському приватному праві та пов'язані з формою римського шлюбу – так званим шлюбом без чоловічої влади.

Шлюбні відносини поступово розвивалися, і їх правове врегулювання вдосконалювалося завдяки розвитку інституту шлюбного договору. Такий підхід був поширеним у багатьох європейських країнах, зокрема в Австрії, Швейцарії, Італії та ін. Згодом нормотворчі процеси активізувалися, й інститут шлюбного договору посів важливе місце у правових системах низки європейських держав.

В Україні перші згадки про шлюбний договір можна віднести до 1992 року, коли вперше було укладено такий договір. Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР» від 23 червня 1992 року¹ до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР (далі – КпШС України) було внесено нову ст. 27-1 «Право подружжя на укладення шлюбного контракту». Крім того, ст. 31 «Звернення стягнення на майно подружжя» було доповнено частиною четвертою, відповідно до якої положення статей 22, 24, 25, 26 застосовуються лише в тому разі, якщо шлюбним контрактом не встановлено інших умов. А 16 червня 1993 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про порядок укладання шлюбного договору»². Загалом це свідчило про зародження механізму

договірного правового режиму майна подружжя.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Історико-правовий метод застосовано для вивчення еволюції інституту шлюбного договору в українському та зарубіжному праві, а також для аналізу змін у суспільному сприйнятті шлюбних зобов'язань. Порівняльно-правовий метод дав змогу проаналізувати українське законодавство щодо шлюбного договору в зіставленні з нормативно-правовими системами інших країн, зокрема Франції та Німеччини, що дозволило виявити спільні риси, відмінності та перспективи імплементації кращих практик. Системно-структурний метод використовувався для з'ясування місця шлюбного договору серед інших видів правовичинів, а також для його аналізу як елемента соціальної системи – інституту шлюбу, родини, сімейних відносин. Догматичний метод дав можливість проаналізувати норми чинного законодавства, виявити наявні прогалини та на основі цього аналізу сформулювати відповідні пропозиції щодо його вдосконалення. Застосування зазначених загальнонаукових і спеціальних наукових методів дозволило виявити особливості правовідносин у сфері майнових та особистих відносин подружжя, а також сформулювати теоретичні й практичні пропозиції для вдосконалення чинного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Перші спроби законодавчого врегулювання шлюбного договору в Україні датуються 1992 роком, коли вперше було укладено такий договір. Законом України від 23 червня 1992 року в КпШС України було внесено нову ст. 27-1 «Право подружжя на укладення шлюбного контракту», а ст. 31 «Звернення стягнення на майно подружжя» доповнено частиною четвертою, яка передбачала, що положення статей 22, 24, 25, 26 застосовуються лише в тому разі, якщо шлюбним контрактом не встановлено інших умов договору³. Подальший розвиток цієї правової конструкції був закріплений постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок укладання шлюбного

¹ Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР : Закон України від 23.06.1992 № 2488-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2488-12> (дата звернення: 04.04.2025). Втратив чинність.

² Про порядок укладання шлюбного контракту : постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1993 № 457 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-93-п> (дата звернення: 04.04.2025). Втратила чинність.

³ Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР : Закон України від 23.06.1992 № 2488-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2488-12> (дата звернення: 04.04.2025). Втратив чинність.

договору» від 16 червня 1993 року № 457¹. Ці кроки фактично започаткували механізм договірного правового режиму майна подружжя. Водночас деякі науковці критикують нормативне закріплення шлюбного договору в КпШС України за недосконалість, хоча підкреслюють важливість надання громадянам можливості самостійно визначати правовий режим своїх майнових взаємин у шлюбі.

Так, І. В. Жилінкова (2002) визначає шлюбний договір як домовленість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, або подружжя щодо встановлення їхніх майнових прав та обов'язків як подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням чи припиненням. У поданому визначенні акцент зроблено на суб'єктному складі шлюбного договору (з урахуванням факту реєстрації шлюбу) та його спрямованості. Водночас видається, що в такому формулюванні бракує можливості регулювання майнових прав та обов'язків подружжя як батьків.

В українській правовій науці існують різні підходи до визначення поняття «шлюбний договір». Зокрема, Л. В. Єніна (2018) у своїй статті «Поняття та сутність шлюбного договору в Україні» аналізує наукові підходи до тлумачення цього терміна й обґрунтовує необхідність його законодавчого закріплення. У цій праці також досліджено історію виникнення та правову природу шлюбного договору, визначено його специфіку й проаналізовано правові норми, що регулюють майнові відносини між подружжям.

Ю. М. Фролов і В. С. Турскова (2014) пропонують авторське визначення поняття «шлюбний договір» та аналізують його правову природу на основі чинного законодавства і судової практики. Шлюбний договір розглядається науковцями як угода між подружжям або особами, які вступають у шлюб, що регулює їхні майнові права й обов'язки.

Попри окремі проблеми, слід визнати, що СК України надає значну свободу особам, які бажають укласти шлюбний договір. Водночас не варто перебільшувати його значення, адже очікується, що він не стане масовим явищем серед українського населення. Якщо звернутися до статистики, то, за даними Міністерства юстиції України, у 2024 році українці укла-

ли понад 2 700 шлюбних договорів, що на 7 % більше, ніж у 2023 році, однак цей показник все ще нижчий порівняно з довоєнним періодом. Станом на сьогодні на один шлюбний договір припадає 54 шлюби. Загалом минулого року було зареєстровано 2 762 шлюбні договори. Отже, інститут шлюбного договору продовжує розвиватися, а його популярність серед громадян поступово зростає.

Правове значення шлюбу посилюється: він передбачає виникнення між подружжям особистих немайнових і майнових прав та обов'язків, що охороняються державою і регулюються нормами сімейного, цивільного й інших галузей права. Шлюб встановлює правовий статус подружжя, впливає на питання спадкування, утримання, опіки над дітьми, а також визначає юридичні наслідки щодо майна, набутого у шлюбі.

У науковій літературі існує багато визначень шлюбу, які загалом є однорідними за змістом.

Сьогодні на законодавчому рівні шлюб визначено як «сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану» (ч. 1 ст. 21 Сімейного кодексу України)². Утім, це формулювання навряд чи можна вважати таким, що повною мірою відображає всі особливості настільки важливого правового інституту, як шлюб. У ньому зроблено спробу подати визначення шлюбу через поняття «сімейного союзу», що не значно спрощує його розуміння. На нашу думку, більш сучасним і змістовним є визначення шлюбу, засноване на головних ознаках, притаманних цьому правовому інституту. Таке визначення подає Л. Драгнєвич (2002, с. 41): «Шлюб – це правова угода, різновид партнерства або ж добровільний союз між чоловіком і жінкою, заснований на взаємній згоді, почуттях любові, дружби, що юридично оформлений у державних органах із метою створення сім'ї, виховання дітей, внаслідок чого між подружжям встановлюються особливі шлюбні правовідносини».

Якщо проаналізувати правову природу шлюбу, її можна розглядати крізь призму трьох основних підходів: шлюб-договір, шлюб-партнерство та шлюб-статус. Найпоширенішою є договірна концепція, яка ґрунтується на зростанні вимог, що встановлюються законом щодо

¹ Про порядок укладання шлюбного контракту : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1993 № 457 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-93-п> (дата звернення: 04.04.2025). Втратила чинність.

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 04.04.2025).

порядку укладення шлюбу, умов його дійсності, а також можливості отримання відшкодування в разі розірвання шлюбу, тобто на подібності до вимог, які законодавець висуває до договорів. Ця концепція вважається найбільш придатною для застосування договірної режими майна подружжя. Якщо подружжя укладає шлюбний договір, яким у певний спосіб змінюються передбачені законом права й обов'язки, все ж діють встановлені законодавством межі такого регулювання. Питання про співвідношення шлюбного договору та цивільного правочину насамперед пов'язане з різними підходами до визначення місця сімейного права в системі національного права.

Укладення договору між подружжям розширює межі договірної регулювання сімейних відносин, підкреслюючи позитивну роль такої форми врегулювання (Дутко, 2016). Це відкриває можливість договірної оформлення не лише правовідносин між подружжям, а й між особами, які перебувають у фактичних шлюбних стосунках. Такий підхід ще більше акцентує цивільно-правову природу договірної регулювання майнових відносин. Однак подібна домовленість не набуває шлюбно-сімейного характеру: шлюбний договір у такому разі перестає бути «шлюбним» у повному розумінні й перетворюється лише на один із можливих способів договірної оформлення правовідносин між суб'єктами права. Саме між суб'єктами права, а не обов'язково між подружжям, що є однією із ключових умов укладення шлюбного договору. Варто зазначити, що такий договір сприяє дотриманню рівноправності сторін, дозволяючи кожному з них сформулювати власні вимоги, з'ясувати позицію партнера та сформулювати більш повне уявлення про взаємне бачення спільного життя. Це має особливу цінність у процесі планування подружнього життя, оскільки дає змогу заздалегідь передбачити способи розв'язання потенційних конфліктів у майбутньому (Білоусов, Дмитришина, 2016).

Основна мета шлюбу – створення сім'ї, народження та виховання дітей. Тобто шлюб – це не лише договір між двома сторонами; шлюб не може бути предметом домовленості, а є правовим діянням, завдяки якому суб'єкти права наділяються певним статусом і набувають специфічних прав та обов'язків, притаманних лише шлюбу і чинних тільки в межах цього статусу. Тільки наявність цього статусу дозволяє віднести суб'єкта до категорії подружжя (Сафончик, 2017). Також можна говорити про те, що існують два аспекти в розумінні шлюбу: сам шлюб як визнання державою на-

буття особою певного правового статусу та відповідні правові наслідки, які виникають на цій підставі. Деякі вчені вважають, що подружні відносини, тобто шлюб, мають більшу диспозитивність, ніж договірні правовідносини (Письменна, Новикова, 2015). Адже подружжя може укласти різні правочини, однак усі вони, окрім відповідності нормам цивільного права, повинні відповідати також нормам сімейного права, а невідповідність їм призводить до недійсності таких правочинів. Звідси напрошується висновок: найспоріднішою за правовою природою до такого специфічного інституту, як шлюб, є концепція шлюбу як статусу. Визнаючи договірну концепцію шлюбу найприйнятнішою щодо шлюбного договору, слід зауважити, що вона не охоплює всієї повноти природи шлюбу. У цій концепції не відображено специфіку шлюбно-сімейних відносин, що є наслідком впливу правових уявлень про співвідношення сімейного та цивільного права.

У правовій науці висловлювалася думка, що в сімейному праві взагалі не слід використовувати такі категорії, як «договір» чи «угода», підкреслюючи їхній особливий правовий зміст. Проте ми не можемо погодитися з такою точкою зору, адже незрозуміло, якими саме ознаками вона наділена, щоб виключати її зі сфери сімейних відносин. Сам факт того, що шлюбний договір регулює майнові відносини подружжя, не дає підстав застосовувати інше поняття, ніж правочин. Те, що на шлюбний договір впливають сімейні відносини, є беззаперечним. Але на інші види договорів також впливають відносини, які вони регулюють, і це не призводить до набуття ними якогось особливого змісту або до перетворення їх на самостійні правові інститути (Менджул, 2022).

Інші науковці відносять шлюбний договір до сфери сімейного права, але водночас вважають юридично логічним і доцільним розглядати його як самостійний цивільно-правовий договір (Ариванюк, 2002), розміщений у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), після чого обґрунтовують правову доцільність врегулювання відносин, пов'язаних із цим договором, нормами сімейного законодавства. Тобто зазначені дослідники суперечать самі собі. Так, І. В. Жилінкова (2002) зауважує, що, попри значну специфіку, шлюбний договір відповідає загальним ознакам, притаманним цивільно-правовим правочинам загалом. Його форма, умови чинності, підстави визнання недійсним, процедура укладення та примусового виконання, а також чимало інших

аспектів наочно свідчать про використання загальних цивільно-правових конструкцій договірних прав. Отже, науковиця відносить шлюбний договір до сфери цивільно-правових договорів, проте водночас наголошує, що він є єдиним подружнім договором, чинність якого пов'язана з настанням іншого юридичного факту – реєстрації шлюбу. Крім того, як зазначає вчена, шлюбний договір має істотні особливості. Це стосується не лише його суб'єктного складу, а й деяких інших характеристик. У зарубіжній літературі наголошується на таких моментах, які дають підстави відмежовувати шлюбний договір від звичайних комерційних правочинів.

Водночас не можна погодитися з думкою, що оскільки в сімейному житті подружжя діє задля спільної мети – забезпечення сім'ї матеріальними й духовними благами, то шлюбний договір є договором про спільну діяльність (Явор, 1996). Адже здебільшого шлюбний договір укладають з метою зміни законного режиму спільно набутого майна подружжя, і він не містить зобов'язань сторін об'єднувати свої вклади чи діяти спільно.

Також варто окреслити деякі недоліки, з якими можна зіткнутися на практиці: відсутність чіткого визначення меж допустимого врегулювання (йдеться насамперед про немайнові права); недостатній механізм судового захисту та контролю за добросовісністю умов договору; відсутність спеціального закону або підзаконних актів, що регламентували б типові умови, а також методичні рекомендації для нотаріусів тощо. На тлі українського досвіду зарубіжна практика, зокрема у країнах Європи, демонструє більш усталену традицію договірних регулювань шлюбних відносин.

У контексті євроінтеграції важливим завданням є адаптація українського законодавства до європейських стандартів, зокрема щодо захисту прав сторін договору, забезпечення рівності, запобігання дискримінації та гарантування добросовісності правочинів.

Інститут шлюбного договору не виник ізольовано в межах юридичної науки. Його поява та розвиток тісно пов'язані з глибинними соціальними змінами, що сформували нові підходи до інституту шлюбу, подружніх ролей і розуміння приватної автономії в суспільстві. Соціальні передумови цього явища мають комплексний характер і охоплюють низку ключових чинників (Дорошенко, Бистра, 2013).

Починаючи з другої половини XX століття, європейські суспільства, а згодом і українське, зіткнулися із процесами секуляризації та індивідуалізації. Шлюб із традиційного священного

зобов'язку трансформувався на особистий вибір, а сім'я – на інструмент самореалізації, емоційного партнерства та рівноправного співіснування. Зросла потреба у гнучких, зручних і справедливих формах урегулювання відносин – саме таких, які забезпечує шлюбний договір.

У сучасному суспільстві подружжя дедалі частіше володіє значною кількістю об'єктів нерухомості, фінансовими активами, бізнесом і правами інтелектуальної власності. Захист майнових інтересів як до укладення шлюбу, так і під час його існування став необхідністю. Шлюбний договір почали сприймати як інструмент планування, передбачення та мінімізації ризиків у разі розлучення.

Розвиток феміністичних рухів та ідеологія гендерної рівності сприяли перегляду традиційних ролей у шлюбі. Жінки дедалі частіше беруть активну участь у професійній діяльності, мають майно, доходи та прагнуть захистити власні економічні інтереси. Інформаційна відкритість, доступ до правничої допомоги та інтернет-ресурсів спричинили зростання рівня правосвідомості населення. За офіційною статистикою, в Україні фіксується високий рівень розлучень – понад 40 % шлюбів закінчуються розірванням. Це створює попит на правові механізми, які дозволяють сторонам уникнути судових спорів, зменшити емоційне навантаження та забезпечити справедливе розділення майна.

Унаслідок міграції, міжнародних шлюбів та глобалізації загалом зростає потреба в універсальних інструментах правового врегулювання відносин. Шлюбний договір, укладений відповідно до норм національного чи міжнародного права, забезпечує правову визначеність для пар, що проживають або мають активи в різних юрисдикціях.

Кіно, телебачення, публічні історії знаменитостей, у яких згадуються пренапи (*prenup agreements*), формують уявлення про них як про нормальну правову практику у відносинах. Це сприяє поступовому зняттю соціальних табу, які раніше асоціювали шлюбний договір із недовірою чи розрахунком.

Таким чином, соціальні передумови поширення інституту шлюбного договору – це відображення глибоких структурних змін у суспільстві, де індивідуальні права, автономія волі та приватне планування відіграють дедалі важливішу роль. У таких умовах шлюбний договір перетворюється не лише на юридичний інструмент, а й на соціальний маркер зрілих та відповідальних стосунків.

Вивчення ставлення громадян до інституту шлюбного договору дозволяє краще зрозуміти,

чому цей правовий механізм, попри свою ефективність, досі залишається не надто поширеним в Україні. Проведені опитування, соціологічні дослідження та результати правозастосовної практики дають змогу виокремити кілька ключових аспектів суспільного сприйняття.

Значна частина населення має обмежене або поверхове уявлення про зміст та призначення шлюбного договору. За даними опитувань, лише 20–25 % українців чітко знають, які положення можна включати до такого договору, тоді як більшість сприймає його виключно як документ на випадок розлучення. Серед основних мотивацій до укладення шлюбного договору можна виокремити такі:

- захист майнових прав (особливо за наявності бізнесу, нерухомості, спадкового майна);
- попередження конфліктів у разі розлучення (створення чітких, прозорих умов ще до виникнення емоційної напруги);
- планування спільного бюджету та розподіл обов'язків у шлюбі;
- безпека дітей – деякі батьки укладають договори, щоб гарантувати фінансову стабільність дітям у разі припинення шлюбу.

Водночас існують і певні перепони для поширення практики укладення шлюбного договору, зокрема: психологічне відчуження – договір сприймається як прояв недовіри між партнерами, що суперечить ідеї «кохання без умов»; суспільне осудження – зокрема, у консервативних колах побутує думка, що той, хто укладає шлюбний договір, не вірить у шлюб; страх порушити баланс у стосунках – один із партнерів може відчувати себе менш цінним або вразливим, якщо ініціатива виходить від іншої сторони; правова невизначеність – багато громадян побоюються складної процедури укладення договору або вважають, що він «не працює» юридично.

Однак громадини, укладаючи шлюбний договір, мають певні очікування: гарантія справедливості – очікується, що договір дозволить чесно поділити спільно нажите майно; передбачуваність – можливість уникнути судових спорів, простота укладення – очікується, що договір можна буде оформити легко, без тривалих консультацій або значних витрат, зокрема на нотаріальні послуги; універсальність – бажання мати типові форми для поширених життєвих ситуацій (наприклад, шлюб з іноземцем, повторний шлюб, наявність дітей від попередніх стосунків).

Останніми роками простежується помірне зростання довіри до інституту шлюбного договору, особливо серед молоді з великих міст, підприємців, пар, що укладають повторні

шлюби, а також громадян, які мали негативний досвід попередніх шлюбів.

Інститут шлюбного договору в Україні нині перебуває на етапі формування правової культури довкола нього. Позитивне ставлення до цього правового механізму формується поступово, однак його широке поширення гальмується стійкими упередженнями, недостатнім рівнем правової освіти та психологічним спротивом. Із метою популяризації шлюбного договору важливо активізувати роз'яснювальну роботу, запровадити державні інформаційні кампанії, спростити процедури його оформлення, забезпечити вільний доступ до шаблонів і зразків договорів, а також розвивати юридичну освіту у відповідній сфері.

Оскільки Україна прагне приєднатися до Європейського Союзу, звернімо увагу на правові норми континентальної Європи. Наприклад, у Німеччині встановлена презумпція окремої власності кожного з подружжя, тоді як режим спільної власності визначається лише в разі укладення шлюбного договору (параграфи 1363–1364 Цивільного кодексу Німеччини) (Соболев, 2021).

Цікавим є те, що німецьке законодавство дозволяє укладення шлюбного договору через уповноважену особу, оскільки цей договір регулює виключно майнові відносини. На відміну від цього, українське законодавство розглядає шлюбний договір як інструмент сімейно-правового регулювання, що зумовлює обов'язковість його особистого підписання (Соболев, 2021).

Німецькі шлюбні договори часто містять положення, які відображають плани подружжя щодо кар'єрного розвитку або виховання дітей. Наприклад, може бути передбачено графік працевлаштування дружини з урахуванням віку дітей. Такі положення дають змогу враховувати індивідуальні обставини під час юридичної оцінки виконання договору (Соболев, 2021).

Юристи Німеччини поділяють шлюбний договір на дві основні складові:

1) об'єктивну, що охоплює аналіз умов договору, від яких сторони відмовляються або які обмежують їхні права;

2) суб'єктивну, до якої належать мотиви укладення договору, потенційна нерівність сторін, а також дотримання процедурних вимог: завчасне ознайомлення з проектом договору, нотаріальне посвідчення, відсутність тиску, належне розуміння умов.

Суб'єктивна складова – це своєрідна мета і мотивація укладення договору, з урахуванням передбачуваної нерівності підписантів та

відповідності угоди базовим вимогам. Зокрема, надання кожній стороні достатнього часу для ознайомлення із проектом договору (принаймні за два тижні до підписання); розумна тривалість переговорів перед укладенням договору; обов'язкове нотаріальне посвідчення; відсутність тиску чи впливу (наприклад, укладення договору безпосередньо перед вступом у шлюб або під тиском розірвання).

У французькому праві існують додаткові вимоги, зокрема необхідність укладення договору до шлюбу (ст. 1395 Цивільного кодексу Франції), можливість підписання його неповнолітніми за згодою батьків (ст. 1398 Цивільного кодексу Франції). Визначаються три основні режими: роздільного, спільного та змішаного володіння. Крім того, на відміну від України, у Франції та Німеччині можливе передбачення юридичних наслідків подружньої зради або залежностей (Тімуш, 2013).

У Молдові подружжя може погодити в договорі наслідки негідної поведінки, яка призвела до розірвання шлюбу (ч. 4 ст. 29 Сімейного кодексу Республіки Молдова) (Van Der Burght, 2007).

У Нідерландах популярною формою є так званий Амстердамський пакт, який передбачає щорічний поділ залишку доходів після покриття спільних витрат (Van Der Burght, 2007).

Законодавство України загалом відповідає базовим європейським стандартам, однак потребує подальшої деталізації, гармонізації та практичного вдосконалення. Особливої уваги заслуговує питання внесення змін до ЦК України з метою узгодження його положень із нормами СК України, а також створення типових форм шлюбних договорів і методичних рекомендацій для нотаріусів. Такі зміни сприятимуть адаптації українського сімейного права до сучасних європейських стандартів.

Керуючись викладеним вище іноземним досвідом, вважаємо за доцільне висловити власні міркування щодо впровадження окремих положень, не притаманних чинному українському законодавству у сфері шлюбних договорів.

По-перше, заборона на внесення змін до шлюбного договору видається надмірною та необґрунтованою, оскільки сторони можуть укласти договір у період недостатньої зрілості чи зміни життєвих обставин.

По-друге, реєстрація шлюбних договорів через суд є обтяжливою як для самих сторін, так і для судової системи. Натомість підтримуємо ініціативу створення окремого реєстру шлюбних договорів, що вестиметься органами РАЦС.

По-третє, важливим нововведенням має стати можливість включення до шлюбного

договору положень щодо планування родини за зразком законодавства Німеччини.

По-четверте, позитивно видається практика укладення шлюбного договору через представника, однак доцільно обмежити таку можливість лише випадками укладення договору після реєстрації шлюбу, щоб закріпити правову природу шлюбного договору винятково як цивільно-правового.

По-п'яте, вважаємо недоцільним запровадження обов'язковості укладення шлюбного договору, а також участі свідків, оскільки такі елементи мають факультативний характер і не справляють істотного впливу на ефективність правового регулювання шлюбних відносин.

Такі комплексні та масштабні зміни є необхідними для подальшої підтримки інституту сім'ї та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами.

ВИСНОВКИ. У результаті дослідження встановлено, що шлюбний договір в Україні залишається недостатньо поширеним інструментом врегулювання шлюбних відносин, попри його юридичне закріплення та потенційну ефективність. Основними причинами цього є низький рівень правової культури населення, недовіра до договірних форм у сфері особистих відносин, а також відсутність чітких механізмів реалізації окремих положень таких договорів.

Соціологічні дослідження засвідчують, що громадяни часто мають хибне уявлення про мету і зміст шлюбного договору, сприймаючи його винятково як засіб захисту матеріальних інтересів або як ознаку недовіри у стосунках. Водночас міжнародний досвід демонструє, що договірне регулювання може ефективно запобігати конфліктам, захищати обидві сторони та сприяти відповідальному партнерству.

У зв'язку із цим запропоновано такі шляхи вдосконалення українського законодавства:

1) розширити предмет шлюбного договору шляхом законодавчого уточнення можливості включення положень не лише майнового, а й процесуального характеру, зокрема щодо місця проживання дитини, порядку спілкування після розлучення, способів вирішення спорів;

2) забезпечити правову визначеність формулювань у статтях СК України щодо меж дії договору, допустимих умов та критеріїв недійсності його окремих положень;

3) запровадити обов'язкову державну або нотаріальну консультацію при укладенні шлюбного договору з метою підвищення правової обізнаності сторін про правові наслідки його укладення;

4) розробити типові форми шлюбного договору з можливістю їх індивідуалізації, що полегшить укладення договорів для широких верств населення;

5) підвищити рівень правової просвіти шляхом запровадження освітніх програм та інформаційних кампаній про шлюбний договір як інструмент партнерства, а не недовіри.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ариванюк Т. О. Правове регулювання відносин власності між подружжям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 20 с.
2. Білоусов В. М., Дмитришина В. А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 105–108.
3. Дорошенко Л. М., Бистра А. О. Деякі аспекти укладення шлюбного договору. *Форум права*. 2013. № 4. С. 93–97. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_18.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
4. Драгневич Л. Перспектива розвитку сімейних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 1. С. 40–43.
5. Дутко А. О. Поняття та правова природа шлюбного договору. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 188–191.
6. Єніна Л. В. Поняття та сутність шлюбного договору в Україні. *Верховенство права*. 2018. № 1. С. 155–158.
7. Жилінкова І. В. Розвиток інституту шлюбного договору. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 60–67.
8. Кравців О. С. Особливості розвитку інституту шлюбного договору в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2006. Вип. 16. С. 88–94.
9. Менджул М. В. Підстави визнання шлюбних договорів недійсними: правові позиції Верховного Суду та ризики в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74, ч. 1. С. 103–106. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.17>.
10. Письменна О. П., Новикова Я. І. Міжнародний, зарубіжний та національний досвід правового регулювання укладення шлюбного договору. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 95–98.
11. Сафончик О. І. Шлюбний договір і ІТ: проблемні питання застосування. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 83–86.
12. Соболев В. П. Шлюбний договір: зарубіжний досвід і перспективи його запозичення в законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 82–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/21>.
13. Тімуш І. С. Правова природа шлюбного договору. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 25–31.
14. Ульяновко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 22 с.
15. Фролов Ю. М., Турскова В. С. Шлюбний договір як спосіб регулювання сімейних відносин. *Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право*. 2014. № 1. С. 265–269.
16. Цольнер Е. Історія Австрії / пер. з нім. Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко, Н. Іваничук. Львів : Літопис, 2001. 712 с.
17. Явор О. А. Функції шлюбного контракту в сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1996. 20 с.
18. Van Der Burght G. Overview of Matrimonial Developments in International. *Survey of Family Law*. 2007. No. 1. Pp. 211–212.

Надійшла до редакції: 07.04.2025

Прийнята до опублікування: 15.06.2025

REFERENCES

1. Aryvaniuk, T. O. (2002). *Legal regulation of property relations between spouses* [Abstract of candidate dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv].
2. Bilousov, V. M., & Dmytryshyna, V. A. (2016). Marriage contract in Ukraine: the practical implementation. *Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*, 4, 105–108.
3. Doroshenko, L. M., & Bystra, A. O. (2013). Some aspects of concluding a marriage contract. *Forum of Law*, 4, 93–97. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_18.pdf.
4. Drahinevych, L. (2002). Prospects for the development of family relations in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 1, 40–43.

5. Dutko, A. O. (2016). Concepts and legal nature of marriage contract. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 837, 188–191.
6. Frolov, Yu. M., & Turskova, V. S. (2014). The marriage agreement as method of adjusting of domestic relations. *Bulletin of Donetsk National University. Series: Economics and Law*, 1, 265–269.
7. Kravtsiv, O. S. (2006). Peculiarities of development of marital agreement institute in Ukraine. *Actual Problems of Improving the Current Legislation of Ukraine*, 16, 88–94.
8. Mendjul, M. V. (2022). Grounds for invalidating marriage contracts: legal positions of the Supreme Court and risks in martial law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 74(1), 103–106. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.17>.
9. Pysmenna, O. P., & Novykova, Ya. I. (2015). International, foreign and national experience in legal regulation of the conclusion of a marriage contract. *Comparative and Analytical Law*, 1, 95–98.
10. Safonchuk, O. I. (2017). Marriage contract and IT: problematic issues of application. *Journal of Civil Studies*, 26, 83–86.
11. Soboliev, V. P. (2021). Marriage agreement: foreign experience and prospects of its borrowing into the legislation of Ukraine. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 6, 82–84. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/21>.
12. Timush, I. S. (2013). Legal nature of the marriage contract. *Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 25–31.
13. Ulianenko, O. O. (2003). *Marriage contract in family law of Ukraine* [Abstract of candidate dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv].
14. Van Der Burght, G. (2007). Overview of Matrimonial Developments in International. *Survey of Family Law*, 1, 211–212.
15. Yavor, O. A. (1996). *Functions of the marriage contract in the family law of Ukraine* [Abstract of candidate dissertation, Yaroslav Mudryi National Law Academy].
16. Yenina, L. V. (2018). The concept and essence of a marriage contract in Ukraine. *Rule of Law*, 1, 155–158.
17. Zhylinkova, I. V. (2002). Development of the institution of marriage contract. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 60–67.
18. Zollner, E. (2001). *History of Austria* (R. Dubasevych, Kh. Nazarkevych, A. Onyshko, & N. Ivanychuk, Transl.). Litopys.

Received the editorial office: 7 April 2025

Accepted for publication: 15 June 2025

TETIANA SERHIIIVNA KYRYCHENKO,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Educational and Scientific Institute No. 5,
Department of Civil Law and Procedure (professor);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8785-0475>,
e-mail: ynatavesher021@gmail.com*

CONTRACTUAL REGULATION OF MARITAL RELATIONS IN UKRAINE

The contractual regulation of marital relations as a modern legal and social instrument for regulating the interaction of spouses in Ukraine is analysed. Attention is paid to clarifying the concept, legal nature, and characteristics of the parties to a marriage contract, as well as comparing the legal regulation of the institution of marriage contracts in Ukraine and foreign countries from the perspective of the possibility of integrating positive foreign experience. The legislation of various countries is analysed, with particular attention paid to the experience of the France and Germany, and the social prerequisites and consequences of the spread of the practice of contractual regulation of marital relations are revealed.

The position that a marriage contract is not only a legal form of regulating the rights and obligations of spouses, but also a social mechanism that reflects the transformation of the institution of the family in the context of a changed value system, increased individualisation and the growing importance of personal autonomy is supported. Empirical data is presented showing that, despite the legal possibility, marriage contracts remain uncommon due to the dominance of traditional ideas about marriage, distrust of legal mechanisms, and low legal awareness. It has been proven that a marriage contract is a contract for joint activity, concluded to change the legal regime of jointly acquired property of spouses, and does not contain obligations of the parties to combine their contributions and act jointly.

The contractual regulation of marital relations in Ukraine was studied through the prism of modern legal approaches, the theoretical foundations, regulatory framework and practice of its application were analysed, the content of the marriage contract, its limits were revealed. Conclusions have been drawn about the introduction of certain provisions regarding marriage contracts that are not characteristic of Ukrainian legislation: firstly, the prohibition on making changes to a marriage contract is considered a radical and unjustified condition; secondly, the registration of marriage contracts through the courts is considered burdensome for both the parties and the judicial system.

In conclusion, the need for a broader legal awareness approach, adaptation of national legislation to modern social realities, and support for the institution of marriage contracts as an element of responsible partnership and social stability is noted.

Keywords: *marriage contract, legal regulation, family legal relations, European standards, national legislation.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Кириченко Т. С. Договірне врегулювання шлюбних відносин в Україні. *Право і безпека*. 2025. № 2 (97). С. 81–91. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.07>.

Citation (APA): Kyrychenko, T. S. (2025). Contractual Regulation of Marital Relations in Ukraine. *Law and Safety*, 2(97), 81–91. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.07>.